

Matusak, Piotr

"Polska-Białoruś 1918-1945. Zbiór studiów i materiałów", pod red. Wiesława Balceraka, Warszawa 1994 : [recenzja]

Mazowieckie Studia Humanistyczne 1/1, 164-166

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nym świecie. Jest on, jak sam mówi, „znakiem sprzeciwu” wobec wszelkich nieprawości i degradacji człowieka i człowieczeństwa. Z treści tej książki wynika, że jedynym remedium na kryzys moralny współczesnego świata jest wiara chrześcijańska – wiara racjonalna, jaką wyznaje Jan Paweł II.

Henryk Piłuś

Polska-Białoruś 1918-1945. Zbiór studiów i materiałów pod red. naukową Wiesława Balceraka, Instytut Historii PAN, Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód, Stowarzyszenie Polska-Białoruś, Warszawa 1994, s. 211

W końcu 1994 r. ukazała się publikacja książkowa *Polska-Białoruś 1918-1945*. Jest to zbiór studiów kilkunastu autorów, pod redakcją naukową Wiesława Balceraka, dotyczący wzajemnych stosunków polsko-białoruskich, często dziś w swym obrazie zdeformowanych, zwłaszcza w odniesieniu do okresu II Rzeczypospolitej i okresu II wojny światowej. Dystans czasu i zachodzące w obu krajach procesy transformacji systemowej po upadku ZSRR sprzyjają rzetelnym ocenom historycznym. Recenzowany tom służy zdemaskowaniu celowych zafałszowań i przemilczeń, jakkolwiek sama historiografia nadal nie jest wolna od ciśnienia polityki i ulega wahaniom. Nasi wschodni sąsiedzi nadal intensywnie poszukują tożsamości, swoich tradycji narodowych i kulturowych, które przecież przez wieki wiązały ich z Polską Jagiellonów, do której to wizji wróciła po 123 latach niewoli II Rzeczypospolita.

Książka jest pokłosiem sesji naukowej zorganizowanej w Warszawie w dniach 31 maja-1 czerwca 1993 r., przez Instytut Historii PAN, Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód i Stowarzyszenie Polska-Białoruś. Zaznaczyć należy, iż było to drugie naukowe spotkanie historyków polskich i białoruskich w IH PAN, trzecie, zorganizowane przez PAN, BAN, MWSH-P w Łowiczu i Stowarzyszenie Współpracy Polska-Wschód, odbyło się w grudniu 1994 r. w Grodnie. To ostatnie poświęcone zostało spornej kwestii działalności Armii Krajowej na Białorusi. Materiały z sesji grodzieńskiej wyda strona białoruska. Natomiast czwarte spotkanie zostanie poświęcone końcowemu okresowi I Rzeczypospolitej i odbyło się w maju 1995 r. w MWSH-P w Łowiczu.

Prezentowany tom stanowi podsumowanie dotychczasowego etapu badań w obu krajach na temat wzajemnych stosunków z okresu historii najnowszej. Obala on błędną tezę zakorzenioną tak mocno w historiografii radzieckiej, która sprowadza obraz stosunków polsko-białoruskich do klasowej wizji wyzysku chłopów białoruskich przez polskiego pana. Celowo wymazano z historii Białorusi te treści, które wiązały się z poczuciem wielowiekowej wspólnoty państwowej z Polską. Wynikało to z założonych dążeń do ukształtowania proradzieckiej orientacji świadomościowej Białorusinów. Wstydliwie pomijano np. fakt wspólnej rasyfikacji prowadzonej w różnych okresach dziejów obu naszych narodów. Faktem jest, że wspólnota Białorusi z narodem rosyjskim, religia prawosławna, podobieństwa językowe, kulturowe były czynnikami sprzyjającymi tendencjom rasyfikacyjnym, ale napotykały one także opór. Np. w 1918 r. odżyły wśród

inteligencji aspiracje autonomiczne i nadzieje na utworzenie własnego państwa z pomocą Niemiec. Oszustwem okazały się bowiem leninowskie tezy o samostanowieniu narodów – zwłaszcza, że w praktyce towarzyszyło im przeświadczenie przywódców WKP(b), że naród białoruski nie istnieje. Szansą wówczas i nadzieją dla Białorusinów stały się koncepcje federacji Polsko-Ukraińsko-Białoruskiej Józefa Piłsudskiego, która oparta być miała nie na aneksji, ale na wzorze unii polsko-litewskiej, a więc na zasadzie: „wolni z wolnymi, równi z równymi”.

Do czasu ofensywy Armii Czerwonej na Zachód w 1920 r., między obu naszymi narodami istniał więc klimat budowy wspólnej państwowości na zasadach partnerskich. Problematykę tę szeroko zaprezentowano w I części książki: „Polska, Litwa a Białoruś”. Zagadnienia te podejmowali: Wiesław Balcerak w referacie „Sprawa Białoruska a polityka odradzającej się Rzeczypospolitej”, Romuald Wojna – „Wojna domowa w Rosji a Białoruś”, Piotr Łossowski – „Polityka Litwy w kwestii białoruskiej w latach 1918-1924”, Maria Wojnicka – „Sprawy białoruskie w prasie polskiej lat 1918-1921, N. Stuzińska – „Polska a organizacja antybolszewickiego ruchu oporu 1919-1921”.

Jak wynika z wymienionych powyżej referatów i dyskusji nie wszystkie jednak polskie ugrupowania polityczne uznawały aspiracje państwowe narodu białoruskiego, ale integralnie rozumiały miejsce kresów wschodnich w rodzącej się II Rzeczypospolitej. Inne zaś wspierały białoruski ruch oporu w latach 1919-1921 i białoruskie formacje zbrojne. Wizję tę przekreślił Traktat Ryski z 1921 r., zawarty przez Polskę z Rosją Sowiecką, który podzielił Białoruś między oba te państwa. Temu zagadnieniu poświęcony był referat Wojciecha Materskiego „Traktat Ryski a Białoruś”.

Odtąd, w II Rzeczypospolitej Białorusini nie mieli autonomii, stali się obywatelami polskimi i objęto ich akcją polonizacji. Kresy były obszarem o niskim poziomie industrializacji i niskiej stopie życiowej, co rodziło poczucie krzywdy i prowadziło do polsko-białoruskich podziałów narodowych. Sytuację komplikował fakt, że pozostały niezrealizowane aspiracje narodowe i kulturowe Białorusinów. W ramach ZSRR utworzono zaś Białoruską Republikę Rad, gdzie oba nasze narody stały się obiektem represji stalinowskich.

Represje te wobec Polaków są przedmiotem analiz II części tomu: „Represjonowanie ludności polskiej na Białorusi (1930-1931)”. Zagadnienia te stały się przedmiotem rozważań historyków białoruskich: P. Kościuka – „Czynnik polski w stalinowskiej polityce represyjnej lat trzydziestych na Białorusi”, Włodzimierza Michniuka – „Z historii represji politycznych przeciwko Polakom na Białorusi w latach trzydziestych”, J.S. Pawłowa – „Represjonowanie polskich osadników w zachodnich obwodach Białorusi”.

Autorzy wskazują, iż poprzez utworzenie Białoruskiej Republiki Rad powstał fikcyjny twór autonomiczny w ramach totalitarnego państwa komunistycznego, jakim był ZSRR. W BRR rządzili Rosjanie poprzez swój aparat administracyjno-polityczny. Ludność poddano indoktrynacji i propagandzie komunistycznej, dokonano także sowietyzacji w zakresie gospodarki (nacjonalizacja, rozkułaczenie). Organizowano lokalną kulturę i wprowadzono dominację

polityczną Rosjan. Białorusinów też dotknęły w pierwszej kolejności represje stalinowskie.

Osobną grupę problemów stanowiły stosunki polsko-białoruskie po 17 września 1939 r., a więc w czasie II wojny światowej, gdy wschodnią Polskę zajęła Armia Czerwona, i w okresie okupacji hitlerowskiej. A.F. Chackiewicz przedstawił referat „Aresztowania i deportacje ludności zachodnich obszarów Białorusi (1939-1941)”. Na Białorusi wyrosła polska Armia Krajowa i białorusko-rosyjska partyzantka komunistyczna, która po okresie współdziałania w walce z Niemcami, w 1943 r. otrzymała od KC partii komunistycznej w Moskwie polityczne zadania likwidacji AK. Problem ten podjął Aleksy Litwin w referacie „Obraz polskiego ruchu oporu widziany oczyma partyzanckiego zwiądu i podziemia Białorusi”.

W ostatniej III części, zatytułowanej „Różne przyczynki do stosunków polsko-białoruskich” zamieszczono referaty: Włodzimierza Snopkowskiego – „Międzynarodowe aspekty wytyczania granicy polsko-radzieckiej na odcinku białoruskim w latach 1943-45”, Wasilija Kuszniara – „Niektóre aspekty stosunków polsko-białoruskich z lat 1920-1944 we współczesnej historiografii białoruskiej”, Władysława Stępnika – „Materiały dotyczące historii Białorusi w zbiorach AGAD w Warszawie”.

Recenzowany tom ujmuje więc całościowo problem badawczy, wnosi do historiografii polskiej wiele nowych istotnych treści i informacji odnośnie do stosunków polsko-białoruskich, znacznie poszerza naszą wiedzę o tym zagadnieniu. Weryfikuje i prostuje szereg tez, ocen. Referaty historyków białoruskich potwierdzają i wzbogacają nasze ustalenia co do represji stalinowskich na Polakach w ZSRR.

Piotr Matusak